

TÍRIG

un doc. de 1254, diu SerraV. (*Pinós Mtp.* III, 274), però no queda clar que hi figuri la Roca, o almenys, no consta en quina forma hi va el nom. Essent una muntanya penyalosa i de fort pendent, deu ser nom format amb *balç* 'precipici', com qui digués 'tira (rocs o pedruscalls) al balç'; *tirabals*, però en dir-ho de una sola roca hi llevarien la -s com si fos la d'un plural.

Tirabecs, prop de St. Llorenç de Morunys. L'editora del *Cart.* de Tavèrnoles, en nota a la p. 58, cita un *Mas de Teirabecs*: deu ser a St. Llorenç, perquè és a propòsit d'un doc. de 1019 on se citen llocs de la Vall de Lord, però la cita sembla llengua dels Ss. XIV-XVI o ben modernitzada; deu ser el nom del cigrò o pèsol *tirabec* (*DECat* VIII, 509a42 ss.), però notem-hi la forma occitana *teira* = cat. una tira.

Tiraculs, *Gual de ~*. El cita Alart (*InuLC*) en relació amb Vilanova de RAÓ. Figura en un doc. de 988: «*ipsum quad de Tiraculs*» a la Tet, aigües amunt de Baó però força més avall de Bula (Moreau XIV, 64; i Abadal, *Eixalada*, p. 213). Evidentment un pas perillós, on el riu tira el cul, al fons, del doll.

Molts altres de ben coneguts com *tirapits* (un *tirapits* pujada molt rosta). La més anomenada que hi puja pel camí d'Ull de Ter a Núria, des de la Coma de Freser cap als Pics de La Vaca (1929, ex. 105; *DECat* VIII, 509b52).

Derivats. La Pedra *Tiradora*, rocassa a la vora d'un camí, en el terme d'Atzeneta del Maestrat, perquè era costum llançar-hi pedres tot passant-hi (XXIX, 20.8): doncs, un *acervum MERCURII*, com els que han donat nom a *Morquerols*, *La Morcuera*, *Marcuerlo*, *-cuello*. Podria venir del mateix *La Tirada*, pda. de la Salzedella (oït la *tirà*) (XXVIII, 133.23). I un «*Monte Tirato*» que sembla era prop de Bna., segons doc. de 1204 (*Cart.* St. Cugat III, 370). Vidria de coses semblants el cognom *Tirado* de la Pna. Cast.?

Tirasset, Tires, V. Tira

TÍRIG

Poble de l'Alt Maestrat, uns 10 k. SO. de Sant Mateu, a mig camí d'Albocàsser. Cf. Sánchez Gozalvo, *BSCC* XIV, 289.

PRON.: *tíriç*, a Xert (1935); id. a Cast. Pna., 1958, i 1961 a les enqs. del voltant, entre elles la de Tírig (XXVIII, 95-100). Com Moll, 1935; i confirmat per J. M. Espinàs, *Viatge a l'Alt Maestrat*, obra on es pot veure una perspicaç descripció dels llocs (p. 199).¹⁰ Gentilici: *tirizàns*. Hi ha un «*Mas del Tirizà*» en el te. Les Coves de Vinromà (XXVIII, 140.8). «Als *Tirizàns* els diuen *rabosetes*», segons la fauna que conta SGuarner (*Els P. Val. parlen*).

MENC. ANT. El context de la Crònica de Jaume I¹¹ prova que s'ha de llegir «a Ther.» i ja amb el nom de *Tirig*, allà on el rei conta la seva entrada amb la host, des d'Ares cap al Baix Maestrat, passant «a *Salvasoria* et *Ashemi* et a --- *Sant Mateu* e ---» (lect. err. d'Aguiló, p. 230.2, § 18, en lloc de «a *Theric*»); 1233: 60

Tirig (*BSC* XIV, 293); 1245: *Tirig* (ib., 295); 1249, en les afrontacions del terme de Morella, en el ms. llegit per mi en el Capbreu de Cíncorres: «*Vallivana --- cum Cervera --- dividit cum Teric*² et vadit fine ad *Vallem Tortam --- cum Albocàçar ---*»; 1250: *Teri* (*BSCC* XV, 116 = al doc. anterior); 1295: *Tirig* (*L. Priv. Ulldecona*, 79); 1324: *Tirig* (*BSCC* XIV, 296); 1333 (en cat.): *Tirix* (*BSCC* XV, 197); 1345: *Tirig* (*BSCC* XV, 88); 1367: *Tirig* (*BSCC* XI, 295). En els dos següents hi ha err. de còpia o per e o per i. S. XVI: *Torrich* (*Memor. Muñoz*; *BSCC* XIV, 431); 1609: *Torig* [sic], 39 cases de cristians vells (Reglà, p. 104). No figura en els censos de moriscos del S. XVI.

El 1245 consta *Tirig* repoblat a Fur de Saragossa (*EEMCA* III, 272). Judicant per les mencions dels documents de 1249, 1250, S. XVI i 1609 (o/e sovint confoses en lletra del temps) i per la Cròn. de Jaume I, sembla que hi va haver antigament una variant vocàlica *Térig* resultant d'una i originària, que després tornà a i per metafonia.

ETIM. Nom certament pre-romà, transmès per via del mossàrab: ètimon TIRICE, tractat d'acord amb la fonètica d'aquest, que canvia normalment c* en ç, amb evolució igual a la que ha canviat en *Càlig* (pron. *ka-liç*), el poble veí, del ll. CALICEM 'llit o jaç d'un corrent d'aigua', d'on ve el cast. *cauce* (*DECH*, s. v., i supra art. *Càlig*).

Així el trobem anomenat per Avienus (*Ora Maritima*, 497 ss.), amb lleu variant gràfica com és natural tractant-se d'una adaptació del periple massaliota de cap a l'a. 600 a. J.C., que uns llegeixen *Tirice* i altres *Tyrichae* (adaptat en la forma *Tiricae* prenent-ho per un plural fem.).³

El periple fa constar que era una població reputada i antiga: «*nobiles Tyrichae stetero: nomen oppido vetus*». L'acompanyament en què el cita correspon bastant clarament a la situació de Tírig, car almenys ha de ser una població del Maestrat en la part no gaire llunyana de Tortosa i de Peníscola: «*Hylactes Histram, Sarna*», enumerats entre les Goles de l'Ebre i el Cap d'Orpesa: cf. Bosch Gimpera, *La Formación de los Pueblos de España*, 185.

Entre els erudits, uns identifiquen amb Tírig (Pedro Juan Núñez; Escolano VIII, cap. 1; i E. del Arco, *BRAH* LXXI, 7); altres, sense negar-ho, dubten (Bosch, Sarthou, *GGRV*, 153); altres ho neguen: així Cavanilles i Schulten; però l'argument de Cavanilles (I, 69-70), per la petitor moderna de Tírig, no val res. Avienus ja diu que era població antiga, d'altres temps («*oppido vetus*»). En efecte havia estat centre d'una antiquíssima cultura prehistòrica: les notables pintures rupestres de la Valltorta (que hem vist enumerada al costat de Tírig, en el doc. de 1249), i tant posades de relleu pel mateix Schulten (*Hispania*, 174). Que caigués en decadència no impedeix que el nom sobrevisqués, i que la seva població seguís produint, en la remota economia muntanyenca.

Schulten (*Fo. Hisp. Ant.* I, 16 ss.) voldria identificar amb Tortosa; cosa evidentment impossible, que